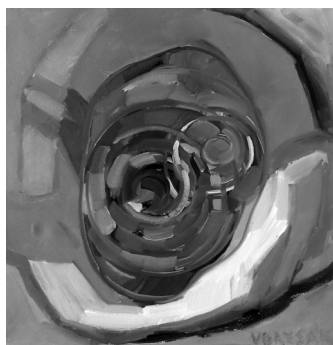

ÁRKOSSY ISTVÁN

BESZÉLŐ KÉPEK ÜZENETEI

Műtermi gondolatok a szöveg és kép kapcsolatáról

■ Ha valaki mintegy húsz esztendő telt el szerkesztőségben képzőművészként, lapgrafikusi minőségben, miként jómagam Kolozsváron az egykori *Utunk* irodalmi, művészeti és kritikai hetilapnál, annak talán természetes, hogy a rajz és írás napi szinten épülhet egymásra, hogy a látványkép kiegészítheti a leírt gondolatot és viszont; még ha önálló ágazatként tekintve is őket, egyik sincs rendeltetészerűen a másikra ráutalva. Ez a fajta szöveg-kép kapcsolatviszony műfaji értékrendjét tekintve az illusztráció fogalomkörében ölt testet. Bár tudjuk, hogy egy novella, elbeszélés vagy lírai mű akár társított kép nélkül is biztosan áll meg a saját lábán, viszont, ha már úgy hozza a szerkesztői igyekezet, hogy illeszkedjen hozzá ábra is, együttesük fokozottan jobb hatást érhet el; az ihlettel kiválasztott kép felerősítheti a szövegtartalmat. Viszont ne hagyjuk figyelmen kívül azt sem, hogy rossz párosításban akár zavart is okozhat a találkozás; illetve közös fellépésük nemcsak hozzáadhat, de akár el is vehet a másik eredendő értékeiből. Ezért nem közböcs, hogy ha már efféle társulás jön létre, akkor melyik variáns áll elő: hatásukban kölcsönösen „felfele” avagy ellenkezőleg, „lefele” húzzák majd egymást. A viszony más szempontból is lehet kétirányú, hiszen nemcsak képpel vagy rajzzal illusztrálhatunk szöveget, hanem ennek fordítottja is fennáll, amikor epikus sorok írnak körül képi megjelenítést, annak formarendszerét, tárgyi világát, cselekményét vagy egyéb vizuális tartalmi sajátosságait. Sőt, innen tovább

Az irodalmi környezet közvetlen közelsége, a lapok, folyóiratok, könyvkiadók mondhatnám „gravitációs” erőtere nem véletlenül gyakorolt érzékelhető hatást mindarra, ami műtermem falai mögül a nyilvánosság elé akár nyomtatott formában, akár kiállítási események alkalmával akkoriban kikerült.

lépve az is felmerülhet, hogy milyen fokú az egymás iránti alkalmazkodás szintje, másként fogalmazva: az illusztrációnak milyen mértékben illik fejét hajtania – vagy nem – az illusztrálandó előtt; az elsődleges műhöz hogyan viszonyul a másodlagos mű. Különleges jellegű példaként említhetők a kódexek lapjain parádésan kivitelezett iniciálék megoldásai, ahol a rajz és a betű kettőse szó szerint szétválaszthatatlan, nincs köztük alá- és fölérendelési viszony, egyszerre születtek, tökéletes az egyensúly, eszményi a harmónia.

A gyakorlat bizonyítja, léteznek olyan írók, ráadásul nem kis számban, akik játsszi könnyedséggel illusztrálnak szövegeikkel képes ábrázolásokat. És semmi szokatlan nincs ebben, hiszen a festőkhöz, grafikusokhoz hasonlatosan ők is tapasztalati úton szemezgetnek ötletek közt a valóság porondjáról, már ha épp nem a fantázia határtalan univerzumában óhajtanak lebegni.

A hivatásos rajzoló eközben művészi képességei, tárgyi, valamint dokumentum jellegű ismeretei birtokában végzi munkáját. Választhat: vagy alázattal tekint az írásműre és arra törekszik, hogy minél hitelesebben fordítsa át az epikus tartalmat képi megfelelőjévé, vagy pedig az önmaga – esetleg alkalmazkodásra kevésbé képes – stílusvilágának kedvezve próbál olyan rést találni a publikációban, ahova műve simulékonyan, „mintha oda készült volna”, hatásosan beilleszthető. De más aspektusban is jelentkezik a páros jelleg. Eszerint az illusztráció lehet: figurális vagy absztrakt, még ha ezzel így kissé sarkosan is fogalmazunk. Ilyenkor arról van szó, hogy a rajz cselekményfüggően idézi-e meg a szöveget, vagy csupán dekoratív elemként díszíti, és ezzel válik annak hangulatremtő társ mellékletévé. S nem utolsó sorban olyan megkülönböztetés is fennállhat, hogy a nevezett illusztrációt célzatosan készítették-e a műhöz, vagy már egy meglévő munka került alkalmi válogatás során kijelölt helyére.

Még a fentiek mellé kívánczik, hogy az olyan rajzoló, aki lelki alkatában közel érzi magát az irodalomhoz, nagy valószínűséggel szívesen illusztrál is, és megfordítva, aki szívesen illusztrál, annál feltételezhető fokozott vonzalma a szépirodalom iránt. Persze, ennek az is lehet egyfajta következménye, hogy művészi látásmódjának jellege lépésről lépésre egyre inkább közelíthet a narratívabb profilú szemlélethez, a figuralitásban gyökerező alaki megoldások legkülönbözőbb változataihoz.

Az említett hűszesztendő szerkesztői *Utunk*-lét kétségtelenül befolyásolta személyes kötődésem jellegét mind a képzőművészet, mind pedig az irodalom szférájához. Bevallom, már a kezdetektől csodálatosnak éreztem ezt a fajta libikókát, hiszen a ceruza és a toll egyik vonzó sajátossága éppen abban rejlik, hogy kis különbséggel a mozdulat alkalmas lehet akár jelentést hordozó betűk hurkainak kanyarítására, akár képi alakzatok rajzi modellálására. A „poétikus vonal” pedig, amely tartalmát tekintve immár klasszikus fogalomnak is nevezhető, mintha nyelvi szerkezetében is hordozná az irodalom és képzőművészet együttélhetőségének zálogát. Ráadásul a poétikus vonal érdemi velejárója, hogy akár többféle jelentéstartalmat is hordozhat magában. Talán épp ezért volt, van, és lesz rá igény bizonyosan a jövőben is. Az iránta tanúsított megbecsülésnek nálunk megvolt egykor a maga „történelmi” háttere, hiszen az önkényuralom időszaka csak látszatra volt a hallgatás, a beletörődés kora; ezalatt a kommunikáció keresett és talált is olyan kiutat a maga metaforikus, allegorikus éppenséggel szimbolikus szöveg-kép megfogalmazásaival, amivel lehetősége nyílt minden szellemi nyomás és erőszak ellenére reménytelen üzeneteket közvetíteni a didergő lelkekbe. Mert míg a test igen, a lélek gúzsba nem köthető. A mondaniva-

ló „példabeszédekbe csomagolásának” jelentősége és annak eredményessége sok mindent képes felülrni, s az ég tudja csak, hogy mikor mit írhat majd még a jövőben felül. Mi több, ez a képi nyelvezet változatos kifejező erőnyeit tekintve, nemcsak direkt, hanem indirekt utalásaiban is megkülönböztetett jelentőséggel bír; szükség szerint lehet is ezzel élni, és tud is élni vele az, aki azt mesterszokan írja, rajzolja, beszél.

A hetvenes-nyolcvanas évek közhangulata mintha egyfajta érdekközösségbe sodorta volna az irodalom és képzőművészet kiállítását a felelősségvállalás színpadán. Ha csak a drámai irodalom vidékeit tekintjük, Páskándi, Sütő, Kocsis színpadi műveihez párosítva számtalan kísérő szándékkal készített illusztratív munka látott napvilágot, ami tovább gyűrűzött a Madách, Ady, Bartók vagy egyéb hasonlóan jelentős ünnepi évfordulók megemlékezései alkalmával. A számtalan példa közül ezúttal csupán a Kriterion Könyvkiadó egykori grafikai szerkesztője, Deák Ferenc személyes attitűdjére utalnék, akinek életműve az irodalomhoz történő kapcsolódásnak példátlanul erőteljes jegyeit hordozza magán. Noha oeuvre-jének jellege emiatt kifejezetten illusztratívnak minősíthető, ő volt egyike azoknak, aki meglátva és érvényesítve az írott és rajzolt műfaj párosításának kölcsönösen termékenyítő szerepét, tán leglátványosabban reagált vonalszövevényeinek üzenetein keresztül a kor érzelmi kihívásaira.

S most, a gondolatszemezgetés eme pontján röpké pillanat erejéig visszakarodnék saját alkotói meglátásaim síkjára, hiszen tapasztalataiból okul leginkább a vándor, az életút során távolba vesző évtizedek pedig semmiképpen sem múlhatnak el csak úgy, nyomtalanul.

Az irodalmi környezet közvetlen közelsége, a lapok, folyóiratok, könyvkiadók mondhatnám „gravitációs” erőtere nem véletlenül gyakorolt érzékelhető hatást mindarra, ami műtermem falai mögöl a nyilvánosság elé akár nyomtatott formában, akár kiállítási események alkalmával akkoriban kikerült. Mielőtt budapesti lakossá váltam volna három évtizeddel ezelőtt, még erdélyi tartózkodásom idején túljutottam már a mintegy háromszáz illusztrált vagy tervezett szép irodalmi kötetten, így a szerkesztőségek berkeiben megélt mindennapok érthető módon a formakultúra elsajátítása és gazdagítása mellett egyre erősítették bennem a tartalom kulcsszerepe iránti felelősségérzetet. És bár pillanatig nem hagytam figyelmen kívül az ábrázoló művészetnek azt az esszenciális intelmét, miszerint mindig a „hogyan” a fontosabb a „mit” ellenében, szándékosan és véglegesen elköteleztem magam a természetelvűség talaján álló figuralitás üzenetközvetítő szemléletmódja mellett. Így mutatkozott meg nálam az irodalom üzenetközvetítő hatásának serkentő ereje. És éppen ez a viszonyulás váltotta ki azt az elvi és gyakorlati magatartásformát, ami „nem szorgalmazta” az absztrakt, vagyis a tartalommentesség irányába való elfordulás igényét. Ám valójában még ezt a képi szerkesztésmódot sem kellett a munkafolyamatok során teljességgel kiiktatni, mert, ha a való világ elemi alkotóit vesszük szemügyre, tisztán észlelhető, hogy az főként „absztrakt” alakzatok építőköveiből áll össze, így bármely festmény vagy grafika konstrukciójában – még ha figurális alapfelfogású is összképében – értelmesen jeleníthetők meg az efféle, „elvonat” részelemek. S mivel a művészetben egyetlen alaptörvény létezik, mely szerint nincsenek általános érvényű törvények, legfeljebb személyre szabottak vagy jobb esetben is csupán átadható tapasztalatok, a munka értelmét és eredményességét döntően az egyedi műbe zárt minőség színvonala határozza meg. Viszont a megoldások lehetőségei korlátlanok. Míg a Föld útjai ad absurdum, bejárhatók, a művészetéi éppen el-

vontságuk, határtalanságuk miatt nem. Ennek tudatában jólesik elidőzni kinek a harmónia, kinek pedig a diszharmónia lenyűgöző tájain. S hogy érdeklődésemet az imént említettek közül főként a harmónia iránti vonzalom ejtette rabul, mi sem bizonyítja szemléletesebben, mint az a képciklus, amelyben több éves munkával, ötven vásznon készítettem el *Nagymesterek* címmel az általam nagyra becsült, legkiválóbb reneszánsz és barokk festőművészek arcképcsarnokát. A klasszikus, évszázadokon átívelő stíluskorszakok a harmonikus rendszerek legszébb példáiként magasodnak előttem, és tisztán megvilágítják, hogy a művészetben számomra mi voltaképpen az igazán maradandó.

A grafikus és festői magatartásforma egyidejű jelenléte mindig közel állt hozzám; a kettő kart karba öltve csábított kalandos utazásokra. Kezdetben hol egyedi eljárásokkal, hol sokszorosítással készültek fekete-fehér lapjaim, majd a színek világa mind nyomatékosabban gazdagította a munkákat, ahhoz, hogy végül a festészet is autonóm módon szót követeljen magának az életre szóló, nagy játékban. Tán ezért sem tudnék ma határozottan kiállni csak az egyik vagy csak a másik műfaj mellett, hiszen érzem: éppen ebben a sokszínűségben rejlik a számomra elrendeltetett érdekfeszítő varázs. A különféle szemléletmódok, a technikai eljárások széles palettája, a tartalmat hordozó módszerek változatosága együttesen és fokozatosan sugalmazta annak a képi struktúrának a kialakulását, amit legutóbb éppen Kolozsváron, a Művészeti Múzeum Bánffy-palotai kiállító termeiben megrendezésre került kiállításomon nyílt alkalmam a közönség előtt bemutatni. Az említett tárlat vásznait a festői és a grafikus szemléletmód egyidejű jelenléte döntő módon határozta meg. *Ars poetica*i szinten fogalmazva ennek lényege talán így hangzana: „Gondolkodó vonal társul erőteljes színfolatok rendszerében a tartalom érvényesítésének szándékával.” A bemutatón felsorakoztatott munkák ilyen jellegű eszmeközvetítő szándéka több esetben kivilágolt már a képcímek tartalmából is, hadd említsek közülük néhány példát: *A hely szelleme /Genius loci/*, *Az angyal és az ördög találkozása*, *A halál halála*, *Ikarosz*, *Commedia dell'arte*, *Templomépítő*, *A fekete maszk*, *A nagy lépés* vagy a szentek triptichon aktualizált darabjai, nevezetesen: *Szent Antal*, *Szent György* és *Szent Sebestyén*.

A művészettel kapcsolatos élmények minden bizonnyal a világ összhangjának rendkívüli aurájából fakadnak, de hogy miként jelentkeznek és válik lépésről lépésre sorshatározóvá a kisugárzás effajta magával ragadó hatalma, arra többnyire csak idő múltán érkezik valamiféle személyre szabott válasz. Föltéve, ha egyáltalán létezik magyarázat, amit a tisztánlátás műzsája belátása szerint vagy megfogalmaz, vagy pedig nem. S hogyha nem, úgy ezzel az életmű megírt forogatókönyve marad homályban a titokzatosság leple alatt. Igaz, a későbbiekben ennek már nincs is különösebb jelentősége. Hiszen a művek azok, amik megmaradnak még akkor is, ha az egykor bejárt utak zezugos vonalszövevényei rég elhalványultak már az emlékezés folyvást vékonyodó jegyzetlapjain.

Budapest, 2018. július 7.